

Rozhovor s Jiřím Gabrielem a Jiřím Svobodou

Interview with Jiří Gabriel and Jiří Svoboda

Josef Petrželka

Následující rozhovor je zamýšlen jako zahájení nové tradice v rámci časopisu *Studia philosophica*, a to tradice, jejímž cílem je představit čtenářům významné osobnosti a jejich filosofické úvahy v osobnější a důvěrnější rovině.

Ke zrodu této tradice jsem si pozval dva své zasloužilé a respektované kolegy z katedry a kladl jim otázky především na jejich osobní vztah k filosofii, ale i na další jim blízká témata.¹ Na odpovědi na tyto otázky jsem byl osobně velmi zvědav a doufám, že zaujmou i čtenářské publikum.

Jiří Gabriel (*1930) vystudoval na Filozofické² fakultě brněnské univerzity filosofii a dějepis a v letech 1954–98 působil na katedře filozofie FF MU. K jeho hlavním myslitelským tématům patří dějiny filosofie, zvláště české, a filosofie náboženství. Dlouhá desetiletí byl výkonným redaktorem filozofické řady (B) *Sborníku prací FFBU*, na jehož tradici navazuje časopis, který právě čtete.³

Jiří Svoboda (*1948) vystudoval na Filozofické fakultě téže univerzity filosofii a češtinu. Působil mj. na Ústavu etiky a religionistiky FF MU a AV ČR, na Ústavu religionistiky FF MU a na katedře filozofie FF MU. Badatelsky se věnuje dějinám české filosofie a dějinám křesťanství.

Jak jste se dostali k filosofii?

Josef Petrželka (P): Začnu takovou lehkou otázkou: Jak jste se dostali k filosofii?

Jiří Svoboda (S): Jirko, já ti dám vždycky přednost.

Jiří Gabriel (G): Já jsem se dostal k filosofii tím způsobem, že mě už jako studenta na měšťance napadaly některé otázky, které ve mně vyvolávaly hodiny náboženství. Chodil jsem dokonce do náboženského kroužku, i když můj vztah k náboženství byl takový neurčitě volný. Byl jsem zvědav, co se dovím, a byl jsem k tomu dost kritický

1 Rozhovor proběhl „živě“ a byl z něj pořízen zvukový záznam, který byl následně zpracován do předkládané podoby. Za neocenitelnou pomoc při převodu zvukového záznamu na text a při následných stylistických úpravách mluveného slova děkuji Janě Bačovské a Heleně Pavlincové.

2 Slovo „filosofie“ a slova odvozená pší jako antikář s „s“, pouze v oficiálních názvech a označeních (katedry, fakulty...) respektují případné „z“.

3 Podrobnější údaje viz GABRIEL, Jiří – ZOUHAR, Jan – PAVLINCOVÁ, Helena – KROB, Josef (eds.). *Slovník českých filosofů*. Brno: Masarykova univerzita 1998. On-line verze viz <<https://filozofie.phil.muni.cz/vyzkum/publikace/scf>>.

a napadaly mne ty otázky. Věděl jsem, že jsou to otázky, na které odpovídá také filosofie, protože filosofii a náboženství jsem chápal téměř jako sourozence. Filosofii jako mladšího sourozence náboženství. Náboženství vznikalo takovou přirozenou cestou, že lidi byli nuceni odpovídat si na některé otázky. A filosofie vznikala proto, že byla provokována těmito otázkami a těmi odpověďmi. Vytvářeli ji lidé, kteří chtěli na tyto otázky odpovídat jinak.

P: Ty jsi mi, Jirko [Gabriel],⁴ odpověděl, hned i na další otázku, kterou jsem si připravil až skoro ke konci rozhovoru, protože jsem věděl, že na filosofii a náboženství se musím zeptat. Vidím, že u tebe je to natolik silné spojení, že v podstatě nemůžeš mluvit o jednom, aniž bys mluvil o druhém. Ale teď poprosím ještě Jirku [Svoboda] o odpověď na otázku, jaká byla tvoje cesta k filosofii.

S: Jak jsem se dostal k filosofii? Já si myslím, že to je dáno mým osobnostním ustrojením. Od školních let přes střední školu jsem tendoval vždycky spíše k humanitním předmětům a měl jsem zájem o problematiku, která se humanitních předmětů týká. Takže jsem byl jednoznačně nasměrován, a když jsem přemýšlel, co bych chtěl studovat, tak jsem se přihlásil na filozofickou fakultu – na obor filosofie a čeština. Tak to je můj začátek filosofie. Zkrátka a dobře jsem k tomu tendoval.

G: Ale já musím, vyprovokován tím, cos řekl –

P: V to jsem právě doufal!

G: – totiž že jsi šel k filosofii tak přímo. Já jako žák nižších škol jsem vůbec nezamýšlel, že bych filosofii vystudoval, ale zajímala mě, takže jsem třeba chodil do těch hodin náboženství, do toho náboženského kroužku, ale nechtěl jsem se filosofii věnovat z povolání. Protože jsem vyrůstal v železničářské rodině, chtěl jsem být železničářem, chtěl jsem být výpravčím. A na to jsem se připravoval tím, že jsem se zajímal o vlaky, o provoz na železnici. A protože jsem věděl, že kandidáti na železničářskou práci procházejí zkoušku zraku, tak já jsem se naučil nazpaměť tu tabulku, kterou –

S: Jirko, ty jsi šidil! (*smích*)

G: Ano, já jsem šidil, já jsem klamal. Já jsem se chtěl stát tím železničářem i za cenu tohoto malého podvodu, protože jsem si myslel, že nemám důvod se domnívat, že železničář nesmí být krátkozraký. Proč by třeba výpravčí nemohl mít brýle?! Ano, strojvedoucí by asi neměl být krátkozraký, protože když vystrčí hlavu z lokomotivy a vítr mu ty brýle sebere (*smích*), tak by musel mít náhradní, aby mohl dobře řídit vlak, ale výpravčímu se nic takového stát nemůže. A postavit dobře trať tomu vlaku může i s brýlemi. Takže jsem chtěl být výpravčím. Ale když jsem se jím stát nemohl, tak jsem si řekl, že budu pátrat po tom, co mne zajímalo, a po odpovědích na ty otázky, které ve mně vyvolával styk s náboženstvím a s filosofií.

4 Vzhledem k totožnosti křestních jmen obou tázaných budu v podobných případech doplňovat identifikaci v hranatých závorkách.

Proč u filosofie setrváváte?

P: Já hned položím další otázku, která krásně navazuje. K filosofii jste se tedy nějak dostali. Teď už máte takové krásné roky – a pořád u ní zůstáváte. Takže vás musela zaujmout. Co vás tedy přesvědčilo, že jste u filosofie vydrželi ty desítky let?

G: Protože mě zajímaly odpovědi na ty otázky, které mě k filosofii přivedly.

P: Takže tě filosofie v tomto nezklamala. Ty jsi přišel s otázkami – a ona ti je pomohla zodpovídat?

G: Nezklamala – nezklamala v tom, že jsem nacházel odpovědi. Ale pořád mě u filosofie drželo asi to vědomí, že existují lidé, kteří odpovídají na tyto otázky nábožensky. Tak jsem chtěl vědět, proč přijímají ty odpovědi, které jsou z mého pohledu logicky neudržitelné. Takže mě filosofie zajímala jako konkurent náboženství a pořád jsem se ujišťoval o tom, že ty odpovědi filosofické jsou, abych tak řekl, vědecktější, nebo pro mě přijatelnější než odpovědi náboženské. Ale zároveň mě zajímalo, jak to, že tolik lidí se spokojuje s těmi odpověďmi, které jsem nemohl přijmout.

S: Proč tak dlouho u filosofie setrvávám? Protože, jak jsem říkal, od samého začátku mě moje myšlení nasměrovalo k humanitním otázkám a problémům historie, k problémům lidí, k problémům přemýšlení o světě. Říkám to zjednodušeně a to záměrně, protože můj postoj k filosofii nebyl nějak vyhraněný, že bych se systematicky zabýval nějakými filosofickými problémy. Ne, zkrátka a dobře jsem byl takto nasměrovaný. Velice mne potom oslovilo, když se zadařilo a přišel jsem na fakultu a mohl jsem tu filosofii vstřebávat. To byl celý můj základ. A vydržel jsem v zásadě u ní doteď, do svých sedmdesáti let, vyjma deseti let. Deset let jsem měl takovou odbočku úplně bokem, nicméně svou vedlejší práci jsem zůstal i na fakultě. Takže filosofii vděčím za to, že mě nasměrovala někam, že jsem spokojen s tím, jak mě nasměrovala, a i s tím, jak mě naučila uvažovat o životě. Zkrátka jsem tomu vděčný, že se tak stalo.

P: Teď bych chtěl jenom jednoduchou odpověď, ideálně jedním slovem, protože za chvíli se dostanu k otázkám, které s tím souvisejí. Vy jste oba řekli, že jste k filosofii byli nějak vnitřně puzeni, že jste k ní byli možná geneticky, možná výchovou až předurčení, že to je odpověď na vaše niterné myšlení, utváření – ano/ne?

G: Já jsem byl k filosofii předurčen těmi otázkami, které mě napadaly v hodinách náboženství.

P: Dobrá, vezmu to ještě o krok zpátky. Že tě ty otázky napadaly, to bylo dáno tebou. A v okamžiku, kdy tě ty otázky napadaly, tak jsi byl vlastně předurčen k filosofii. Tedy když řeknu, že jsi byl předurčen k těm otázkám, znamená to, že jsi byl ty jako osoba, jako Jirka Gabriel předurčen i k filosofii?

G: No ano.

P: Děkuji, to mi teď stačí. Jirko [Svoboda]?

S: Jožko, já ti odpovím jednoznačně, určitě ti odpovím, ale vidíš, jak je obtížné dát filosofovi jednoznačnou odpověď na jednoznačnou otázku. Já ti tedy odpovím: „Ano,“ ale nedělám to rád, protože bych tu předurčenost musel nějak specifikovat.

P: Já vás teď nechci nutit, abyste byli striktní, ale za chvíličku položím jednu otázku, kde tohle bude hrát roli. Tak jsem jenom chtěl, aby teď zaznělo třeba příliš silné tvrzení, které potom budete moci zpřesnit či zmírnit.

Dobrá, děkuju. Jdeme k další otázce, tentokrát to bude méně osobní.

Co je filosofie?

P: Co je podle vás filosofie?

G: No, filosofie podle mě je pokus odpovědět na ty otázky. Pokus vyložit celý svět, co je člověk ve světě a tak podobně.

P: Říkáš „pokus“. To znamená, že to nejsou nějaké jednoznačné odpovědi.

G: Nejsou, protože v dějinách filosofie jich bylo hodně a dost odlišných. Ty odpovědi nebyly vždycky stejné. A tak mě odpověď jednoho filosofa nutila, abych se zase podíval, jak na ty otázky odpovídal nějaký jiný filosof. A zkoumal, jestli odpovědi jiného filosofa nebudou pro mě přijatelnější.

P: Teď zase navážu na to, co říkáš: Když vezmeme celé dějiny, třeba evropské filosofie – je tam mnoho odpovědí na tytéž otázky. Jaký je podle tebe status těch jednotlivých odpovědí? Jsou všechny ty odpovědi stejně dobré nebo jsou stejně špatné nebo jsou některé, třeba ty poslední, lepší než ty první?

G: To bych neřekl, že ty novější jsou vždycky lepší než ty staré, protože i některé odpovědi těch starých filosofů byly podle mého soudu dobré.

P: Jirko [Svoboda], co je podle tebe filosofie?

S: Teď se to pokusím zformulovat jednoduše. Je to otevřenost ke kladení otázek a schopnost odpovídat na ty otázky. Samozřejmě tato otevřenost je specifická, protože filosofie má své nástroje, aby ty otázky kladla, aby na ně odpovídala. Ale myslím si, že otevřenost je základ.

P: Otevřenost v jakém smyslu?

S: Otevřenost k tomu, aby člověk v tom proudu kladení otázek a odpovědí byl schopen položit další otázky. Být otevřen k tomu odpovídat znova. Řekl bych neukončenost.

G: Můžu? Já předpokládám, že s takovou otevřeností bychom se setkali u všech vědců. I vědec musí být otevřený. Předmět, kterým se zabývá, na něj útočí, klade mu otázky. A on musí být otevřený, aby je přijal, a pokusil se na ně odpovědět.

S: To vypadá, že budeme muset chvílemi diskutovat vzájemně spolu, protože jinak to nejde.

P: Určitě, na to se těším nejvíc.

S: Jirko, já souhlasím naprosto s tím, co říkáš, ale pokud hovoříme o filosofii – o specifické vědě, tak mám na mysli tu skutečnost, že existovaly filosofické systémy, které tuto otevřenost v sobě neměly. Zvláště systémy, které jsou třeba ve finále sociální filosofii a které velmi silně ovlivňovaly nedávnou minulost naší země. To je věc, která myslím je v současnosti dost aktuální. Proto je důležité, že filosofie v sobě má ten náboj otevřenosti k dalším problémům.

G: No, ano, s tím souhlasím, ale to neznamená, že když ten filosof je otevřen vůči světu, že je otevřen všem jeho stránkám.

S: Možná jsem to, Jirko, řekl, až moc obecně. Samozřejmě není možno klidně plavat na vodě a nemít svou vlastní stabilitu, o kterou se opíráš. Tu svou stabilitu musíš mít vybudovanou a s ní do toho všeho jdeš. S ní o tom přemýšlíš. To tam zkrátka a dobře je. A když dojdeš k místu, kde už je nějaká jiná stabilita, nějaký jiný systém, na který nemůžeš přistoupit – možná se k tomu teďka blížíme – na který nemůžeš přistoupit, tak zkrátka na něj přistoupit nemůžeš. A teď je otázka, co s tím. Z otevřenosti v tomto případě zůstává tolerance. A zase bychom museli doložit, jaká tolerance. Do jaké míry.

G: Ale já si myslím, že žádný filosof nemůže předpokládat, že ten základ, který mu umožňuje, aby plaval, je už dostatečně hotový, pevný, nosný, atd.

S: To by ten základ měl být. Samozřejmě.

G: Já si myslím, že ho nemůže mít na sto procent. Že v tom musí vidět – i v tom svém základu – musí vidět nějaké problémy.

S: Ano, souhlasím.

G: A to ho nutí k tomu, aby byl pořád filosofem.

P: Já to teď rozvedu v návaznosti na tebe, Jirko [Gabriel]. Ty ses totiž zeptal, jaký by byl rozdíl mezi filosofem a vědcem. A nejsem si jist, jestli by to i v té tvé odpovědi nakonec nesplyvalo. Řekl jsi, že filosofie je zodpovídání nějakých otázek. Ale neřekl, jakých otázek, a věda je také zodpovídání otázek. Tak byste teď oba mohli ještě zpřesnit odpověď na otázku po vztahu filosofie a vědy. Je možné ještě více objasnit, co je filosofie, co je její specifikum?

G: Myslím, že rozdíl je v tom, že vědec se ptá na takové, řekl bych dílčí otázky, kdežto filosof se ptá na otázky, které vznikají nad těmi vědeckými otázkami. Co je vůbec svět, kdo zařídil, že tady vůbec něco je, jaké jsou základní vlastnosti světa. Co je to bytí, co je existence, atd. Vědec se na to nemusí ptát. Filosofovy otázky jsou všeobecné.

S: V zásadě jsou nejobecnějšího charakteru. Protože když to kladeš takhle vedle sebe, tak parcialita speciální vědy je dána už tím, že je to speciální věda.

G: Ano.

S: Po pravdě řečeno, když jsem studoval filosofii na Filozofické fakultě v Brně, tak můj učitel, který teď právě promluvil, hovořil o významu filosofie a speciálních věd právě v tomto smyslu – takže to byl dobrý učitel.

G: Já se domnívám, že někdy filosofie, zabývající se těmi všeobecnými otázkami, zapomíná na normálního člověka a normální dění ve světě.

Je pro vás filosofie užitečná v osobním životě?

P: To jsi mi zase pěkně nahrál na další otázku. Je opět osobní a zní, jestli je pro vás filosofie nějak užitečná v osobním životě.

S: Je, velmi. To souvisí už s tou mou předešlou odpovědí – je mi užitečná v životě, protože mě nasměrovala ke způsobu myšlení, k utřídění myšlenek, k tomu, jak

směřovat diskusi, jak uchopit nějaký problém a uspořádat ho. Myslím si, že ten způsob myšlení byl pro mne velmi důležitý. Speciálně – já jsem ještě pořád v té rovině toho studenta, který to takhle uchopil – speciálně, když jsem měl tři semestry logiky od Materny, tak to bylo něco, co mne velmi oslovilo. Čili ano, ano, velmi mě to oslovilo a pomohlo mi to.

G: Mně to taky pomohlo, ale mně to pomohlo řekněme zkvalitnit si odpovědi na některé záležitosti. Jako gymnazista jsem si dopisoval s kamarádem, s přítelem, který studoval medicínu. On byl věřící, já ne. Když jsem s ním diskutoval, dal jsem mu nějaké odpovědi, které mně osobně pomáhaly jaksi se vyrovnat s tím, že jsem přestal počítat, že při nápravě světa může figurovat náboženství. Že může třeba někomu člověku navodit radost pocit, že existuje Bůh, že Bůh zařídil, že budou třeba všichni lidé po smrti spaseni, že se může radovat z toho, že jednou po životě nastane další život. Uznávám, že to tak může být, ale mně filosofie pomohla rozejít se s těmito pro mne falešnými východisky, falešnými nadějemi. Když se někdo třeba modlí, aby byl zdravý, a počítá s tím, že mu Bůh pomůže, řekl bych mu: Raději se obračej na doktory, když potřebuješ pomoc ve své nemoci, než abys strávil hodiny modlitbami a obracením se k Bohu. Na třeba druhé straně, když jsem náhle přišel o manželku, nevyčítám Bohu, že na ni nedával pozor, že se jí nevěnoval, že ji nějakým zázračným způsobem neochránil. Věděl jsem, že Bůh není kvalifikován k tomu, aby lidem pomáhal přežít, a že se lidé musejí starat o tyto věci sami. Že ve starostech o svět jsou sami, že nemohou počítat s nějakým transcendentním světem a transcendentními silami, které by jim při tom pomohly.

S: Můžu k tomu maličko? Možná bych k tomu řekl, že je to existenciální záležitost a že ten problém náboženství, o kterém hovoříš, že je to v nějaké obecnější rovině nerozhodnutelné. Kdyby se mělo hovořit o tom, jak vyřešit problém náboženství – to zkrátka podle mého soudu nejde.

G: Řekl bych, že náboženská pro mne může být přijatelná třeba u člověka, kterému evidentně nějak slouží, kterému dává nějaké naplnění, nějaké perspektivy. Já bych jako ateista nikdy neřikal, že by se náboženství mělo zlikvidovat.

Je filosofie užitečná pro každého člověka?

P: Zase jste dostali blízko k další připravené otázce – a teď vyjde najevo, proč jsem před chvilkou po vás chtěl to silné vyjádření o vašem předurčení k filosofii – jestli ano, nebo ne. Je podle vás filosofie užitečná pro každého člověka, anebo jenom pro lidi, kteří to jaksi mají přirozeně v sobě, ať už geneticky nebo výchovou? Ptám se na pozadí toho celkem rozšířeného názoru, že filosofů je zbytečně moc, že filosofie nemá nějaké uplatnění, že nemá příliš význam, že je to jen nějaké takové povídání. Mnoho lidí má pocit, že pro ně filosofie důležitá není. Co si myslíte vy?

G: Podle mne si to myslí lidé, kteří nejsou připraveni zabývat se filosofií a věnovat se otázkám, které ona nabízí. A že pak filosofii někdy nerozumí nebo podceňují její

význam. Proto bych řekl, že filosofie se má vyučovat stejně podrobně, jako se vyučuje matematika, fyzika nebo třeba dějepis. Aby byl člověk zvyklý počítat s existencí filosofie a vědět, že se na ni v některých případech může obrátit se žádostí, aby mu pomohla řešit některé problémy.

S: Prvoplánově filosofie není pro každého, ale v takovém tom hlavním plánu je. To říkal Jirka zcela správně, protože není možné, aby každý porozuměl filosofii, aby to každého bavilo. Každý je nasměrovaný někam jinam. Pokud jde o filosofii tak, jak jí rozumíme tady my tři, tak je to velice úzká záležitost. Ale filosofie vlastně působí nejen v tom úzkém okruhu lidí, kteří filosofují a zabývají se speciálními problémy. Tady jde o to, aby filosofická práce působila navenek, aby kultivovala prostředí. Z filosofie nepostavíš barák – zkrátka a dobře, ale můžeš vystavět nebo ozřejmit takové normy ve společenském životě, které budou kultivovat prostředí samo o sobě. I pro inženýra stavaře, který bude úžasný, ale filosofie mu nebude říkat vůbec nic. Ačkoliv to bych se divil, kdyby ten úžasný inženýr stavař si ty filosofické otázky nekladl sám.

G: Filosofie potřebuje člověka, který má třeba rád uvažování o významu různých slov. Který například neodmítne otázku, jaký je rozdíl mezi bytím a existencí. Někdo řekne: „Prosím tě, co je to za otázku? Bytí je tam, kde je existence, existence je tam, kde je bytí, co s tím naděláš.“ Nebo otázka smyslu, která se na první pohled zdá být úplně jasná. Běžný člověk, nepoučený filosofickým vrtáním do všeho možného, bude spokojen s tou nejjednodušší, nejzákladnější odpovědí na otázku, co je to smysl. Když mu třeba řeknete: „To je cíl tvého jednání. Když chceš třeba postavit barák, tak má pro tebe smysl, protože ti poskytuje útluk, tak jakápak otázka se smyslem.“ Proto filosofie předpokládá chuť zabývat se něčím, co se zdá být na první pohled úplně jasné. A filosofie dokazuje, že to tak jasné není. A někdy se mi zdá, že to vede některé filosofy k tomu, že se tak hluboce pouští do analýz takových velmi jednoduchých otázek, vymyslejí si nové a nové termíny, že svou odpověď znepřístupňují těm na filosofii nepřípraveným lidem. Někdy to vypadá tak, jako by moderní filosofie byla jen pro filosofy, a ne pro řadové lidi. Zkuste se například začíst do úvodní studie v posledním čísle *Studia philosophica*! Jak se najednou dostáváte do nějakého jiného ovzduší, kde se jinak mluví, kde se jinak myslí. Nemyslí se, abych tak řekl, všeobecně přijatelně. Například když čtete Fischera nebo Tvrdého, to je taková pohoda, čtete krásně, nenaskakují vám tam nějaké problémy, co ten který termín znamená...

S: To je problém termínů, protože termíny už mají takové konotace, takové rozkošaté, že si ty významy musíš skládat. Ano, já s tebou souhlasím.

Jak učit filosofii pro studenty jiných oborů?

P: Zase navážu. Ty jsi to myslím, Jirko [Gabriel], už našel někde na začátku své odpovědi – jak tedy učit filosofii a jak učit filosofii nefilosofy? Ty s tím máš bohaté zkušenosti, Jirko [Svoboda], a ty [Gabriel] jsi myslím taky učil filosofii pro nefilosofy?

G: Ano, jistě.

P: Jak to tedy učít, když jsou to lidé, kteří do značné míry jsou laici – zvláště, když jsou to studenti prvního ročníku, do značné míry možná o filosofii ani nemají zájem. Jak byste navrhovali to učít, aby to bylo pro ně zajímavé?

G: Bude tam nějaká práce se slovy a s jejich významy. Upozornit je na to, že když si myslí, že na nějaký problém mohou odpovědět jednoduše, že ta odpověď není úplná, není dostatečná. Prostě je v jejich jistotách trošku znejistit. A že filosofie jim může dát odpovědi na některé otázky, které by jim jinak zůstaly úplně uzavřeny nebo neznámé, čímž by se jejich život ochuzoval.

P: Teď do toho zase vpadnu, protože tohle je pro mě hodně osobní. To jsi teď navázal na Sókrata, který má tohle jako program – zkoušet názory lidí a odhalovat případně to, že co si oni o sobě myslí, vlastně není pravda. Ale u Sókrata je to dokonce založeno na tom, že řekne: „K tomu mě povolal Apollón, já jsem ve službě boha“, takže je to vlastně dogmatické odůvodnění. A proto se ptám: Proč by mělo být zpochybňování jistot druhým lidem pro ně užitečné?

G: No, v tom případě, že ty jistoty nejsou jistotami. Nejsou jistotami pro člověka, který hodlá myslet vědecky, logicky, alespoň tedy nejsou absolutními jistotami.

S: Když je člověk přístupný více náhledům na jednu věc, je to vždycky lepší.

P: Proč?

S: Vidíš to, človče, to je otázka, proč by člověk neměl zůstat na svých jistotách, když mu to vyhovuje, že?

P: Ano. A v tomhle si já opravdu nejsem jistý, u toho Sókrata je tam konec konců ten bůh... Ale je tam také – a to už je spíš pozdější Platónův text – jedna zajímavá myšlenka, která by mohla být přijatelným vysvětlením. Totiž, že když si člověk nemyslí, že všechno ví nejlíp, tak je příjemnější ve styku s ostatními...

S: Jožko, možná to postavím ještě trošičku jinak: Proč znejišťovat člověka jinými náhledy? Není to na škodu. Víš, proč? Protože pokud se znejistí těmi novými náhledy, tak patrně to jeho přesvědčení nebylo tak pevné, jak si myslel. A když si zůstane jistý, tak si upevní své přesvědčení. To je sofistika jako blázen, ale myslím, že jsem to teď vydumal správně.

P: (*smích*) Já to budu muset pak překontrolovat u toho Sókrata.

S: Můžu ještě na tu předchozí otázku? Jak učít filosofii pro nefilosofy? Dělam to na fakultě dlouho – je to vlastně můj chlebiček. A nějak jsem dospěl k tomu, že ten svůj kurz nazývám kurzem o filosofii v dějinách. Samozřejmě nejsou to jenom dějiny, je to filosofie v dějinách. To samo o sobě by mělo vyjadřovat, co myslím. Musí tam být samozřejmě systematika, ti studenti musí získat povědomí o základních problémech a pojmenovat je. Ale myslím si, že co by student naší fakulty měl získat v tom bohužel jen jednosemestrálním kurzu, to je povědomí, jak se filosofie v „uzlových trendech“ filosofického myšlení spoluutvářela a jak spolupůsobila. Nemá smyslu naučit studenty Platóna a proč je *Timaios* tak hrozně důležitý v ontologii, ale jaký to má smysl, proč o Platónovi mluvíme. Jaký to má smysl, že Marsilio Ficino přeložil Platóna z řečtiny,

a tím ovlivnil spoustu vzdělanců své doby – a co z toho vzešlo dál? Jaký to mělo smysl, že se Husserl podíval na to, jak vnímat svět, jinak než doposud – co z toho vzniklo dál? A to všechno působilo vždycky v nějakých kontextech. A je myslím důležité pro studenty této naší milované fakulty, aby se s tím seznámili. To je podle mého soudu to hlavní, i když, jak říkám, systematika v tom samozřejmě musí být.

P: Směřuje to trochu k tomu, že filosofie ovlivňovala nejen vývoj myšlení, ale snad i běh dějin, do jisté míry?

S: To posouváš trochu jinam...

P: Ptám se, jestli to můžu chápat až takhle odvážně, nebo jestli máš na mysli jenom dějiny myšlení.

S: To musíme říct poměrně přesně. Hovoříme o tom, jak učit studenty. Jde mně o to, aby studenti získali vědomosti, jak se filosofie vyvíjela a jak působila v prostředí, ve kterém se vyvíjela. Ona se vyvíjela, to znamená, že v nějakém prostředí vznikla, něco zpracovávala a potom působila dál. To není filosofie dějin, pozor na to, proto jsem schválně řekl, že je to filosofie v dějinách. Je třeba vědět o tom, jak to vznikalo a jak to působilo. Proto jsem toho Platóna použil jako příklad – proč je tak důležitý pro všechny ostatní filosofy?

G: Filosofie v dějinách? Po čtyřiceti letech vlády marxismu, který ovlivňoval naše dějiny, je dnes docela jednoduché a snadné dokazovat vliv filosofického myšlení na dějiny, protože se dokáže, jak marxistická filosofie ovlivňovala naše dějiny.

P: Ale to není zrovna pozitivní vliv.

G: Dobře, mylná filosofie nebude ovlivňovat chod dějin pozitivně. Proto tedy musíme hledat pozitivní filosofii nebo pravdivou filosofii, abychom mohli napravovat nedostatky naší současnosti.

S: Jirko, to bychom zase mohli rozvinout dál – co se děje s myšlením filosofů po jejich smrti, co se děje s jejich myšlenkami dál. To by byla diskuse na dlouho. Každopádně ano, filosofie má své konkrétní důsledky pro to, jak se vyvíjí společnost. Ale pokud se bavíme o tom, jak učit filosofii, pak si myslím, že je dobře, aby se studenti seznámili s tím, jak filosofie působila. Přitom když s tím ty studenty seznamuješ, tak jim ukazuješ protikladné tendence, které dáváš vedle sebe, oni si to porovnají. Oni si to musí srovnat, potom se v tom musí vyznat. Oni při tom musí i přemýšlet, už jsou to vysokoškoláci.

G: Já si myslím, že z počátku celá řada lidí podlehla marxismu, protože v něm viděla cestu k vylepšení společnosti, k odstranění některých základních křivd kapitalistické společnosti. Že v ní viděli nějakou naději, jak se zbavit například chudoby, nezaměstnanosti atd. Proto marxismus ovlivnil spoustu lidí, protože ti lidé byli drceni současnou společností a hledali nějaké východisko. Já jsem si původně taky myslel, že by marxismus mohl být řešením některých problémů. Bylo třeba to realizovat, abychom se přesvědčili, že to není ve všech případech nejlepší cesta. Ale je to doklad, že filosofie působí.

P: Dal by se najít příklad, kdy by se dalo naopak říct: Tak se podívejte, filosofové vymysleli tohle a to potom bylo takhle a takhle aplikováno ve společnosti, a bylo to dobře? Tedy příklad pozitivního působení filosofie na společnost?

G: Například otázka role filosofie při tvorbě demokratického systému. Demokracie je filosofie.

S: Jiří, *Dvě pojednání o vládě* – to je klasický příklad. Protože to je přímá cesta k některým významným společenským zlomům.

Jaký je smysl či význam studia filosofie pro společnost? (Proč mají být katedry filosofie placeny ze státního rozpočtu?)

P: Dobře, to nám to krásně navazuje. Teď mám otázku, která vlastně jako by byla uzavřením toho našeho hledání užitečnosti filosofie. Ta otázka je postavena radikálně: Proč mají existovat katedry filosofie a být placeny ze státního rozpočtu? Jinak řečeno, jaký je smysl či význam studia filosofie pro společnost?

S: To je otázka, při které se mi vždy trochu zvedne tlak, protože v tom technicistním světě je to na pováženou. Otázky, které filosofie neustále nastoluje, budou v jiné podobě zas a znova a zas a znova se k nim budou lidé vracet. Dělat filosofii má smysl i z toho důvodu, že je třeba kultivovat prostředí. Zcela jistě. Bez kultivace to nejde. Možná to zní suše, jak to říkám, ale kdyby se vytratilo působení filosofických myšlenek, které je zprostředkováno přes kdovíkolik možných vln, tak zkrátka a dobře svět bude neskonale chudý.

G: Já myslím, že to je stejná otázka jako „proč platí stát školy, které učí lidi počítat?“. Stát je zařízení, útvar, který má organizovat náš život. Pečovat o nás jako o své členy. Aby mohl stát tohle dělat, potřebuje mít vzdělané občany, kteří budou rozumět opatřením, jež stát nařídí. A filosofie vzdělává lidi, vzdělává občany státu, proto stát musí platit školy, protože potřebuje vzdělané občany, kteří mohou plnit úkoly, před něž je stát staví.

P: Děkuju. Tím se uzavřel soubor otázek, které se týkaly především filosofie samotné a vašeho vztahu k filosofii. Ještě mám nachystány otázky na českou filosofii, protože oba máte k české filosofii velice úzký vztah, a potom musí přijít ta otázka na vztah filosofie a náboženství. A úplně poslední bude otázka na naši katedru.

Jaký je váš vztah k české filosofii?

P: Jak byste popsali svůj osobní vztah k české filosofii?

G: Já se jí zabývám, protože chci vědět, jak se u nás, v Česku, a předtím v Československu, filosoficky myslelo. Česká filosofie mne zajímá – jak její dějiny, tak její současnost. Jenom tedy bych té současné filosofii vytkl, že natolik zvědečtěla, že už je přístupná jenom pro filosofy.

S: *Filosofie pro normální lidi*, to je knížka, kterou napsal Jaroslav Peregrin. Naši studenti filosofie pro nefilosofovy to mají jako doporučenou literaturu. Dá se to udělat, je to velká odvaha a velký kus práce. Peregrin to udělal nádherně. Tak to byla taková „předdouceška“. A můj vztah k české filosofii? My jsme na tom s Jirkou stejně, zkoušku z české filosofie jsem na fakultě složil u něj...

P: ... to já taky. (*Smích.*)

S: Já jsem byl orientován už svou diplomovou prací, protože jsem psal u Karla Hlavoně na téma O etických názorech J. B. Kozáka. To byl filosof, který vyšel z protestantského prostředí, který ho překročil svým filosofickým založením. Když se vrátím úplně, tak o toto moderní protestantské prostředí jsem se začal zajímat tady, protože to zase Luboš Nový přišel na Filosofickou jednotu s paní doktorkou Komárkovou. To bylo v době živého dialogu s těmi křesťanskými filosofy a doktorka Komárková tehdy hovořila o moderním protestantismu. Pro mě to byla tehdy úplně neznámá oblast a bylo to nádherné, a potom když Karel Hlavoně vypsal to téma o etických názorech J. B. Kozáka, tak mě to zásadně ovlivnilo v širším nasměrování k těm myslitelům a filosofům meziválečným. Od toho se odvíjela další má cesta ke studiu české filosofie. K mým nejoblíbenějším myslitelům českým patří dvě osobnosti, které jsou tak protikladné: Jan Ámos Komenský a Ladislav Klíma. Oba jsou svým nasměrováním tak výjimečné osobnosti! Tolik k mému zaujetí pro českou filosofii. Myslím, že česká filosofie má co říct svou tradicí. Samozřejmě ona je mnohdy opožděná.

Jaký je význam české filosofie?

P: Tady už zase odpovídáš na následující otázku. Na této katedře existuje tradice studia české filosofie, ale pro studenty je ta česká filosofie taková... zkrátka to není filosofie světová, a proto moje otázka: Jaký je podle vás význam české filosofie?

G: No, že není světová... já si myslím, že například takový J. L. Fischer je filosof, kterého je možné postavit na evropskou úroveň.

S: Vztah české filosofie ke světové filosofii je charakteristický tím, že se ta česká filosofie vždycky lehce opozdila za světovým vývojem.

G: Někdy může česká filosofie fungovat jako příprava na četbu složitějších autorů. Takový Husserl myslím už potřebuje člověka trochu zkušeného ve filosofii, aby mu přišel na chuť – a na to ho může připravit česká filosofie.

S: To bychom zase mohli hovořit o tom, jaké byly reflexe, když třeba hovoříš o Husserlovi a fenomenologii, jaké byly reflexe toho v meziválečném období v české filosofii. Byly živé, že jo.

G: Historika zajímá, jak byla česká filosofie připravená chopit se toho nového směru a najít v něm něco pro sebe. Že musela být nějakým způsobem pro to připravená, kultivovaná.

Jak učit českou filosofii?

P: Jak učit českou filosofii? A zase mám na mysli vlastně takovou podotázku. Jestliže je česká filosofie něco specifického, znamená to, že učit studenty českou filosofii by se mělo taky nějak specificky? Měla by se výuka české filosofie zaměřit na něco jiného, než běžná výuka dějin filosofie?

G: Mezi výukou české a světové filosofie by nemusel být žádný rozdíl, jenom úroveň, na níž se pohybujeme, by byla přece jenom trochu jiná. V dějinách světové filosofie bychom toho našli víc, je přece jenom světová.

S: Česká filosofie se zde učí až v pozdějších ročnících. Student má v těch pozdějších ročnících už v podstatě hotovou výbavu bakalářského studia, takže má schopnost uchopovat to v zásadě po svém. Myslím si, že je to výhodou pro studenta české filosofie, že už k ní přichází s tou výbavou. Myslím si, že je to dobře.

Vztah filosofie a náboženství

P: Prošli jsme otázky, které se týkaly české filosofie, a teď bychom uzavřeli problematiku filosofie a náboženství. Pořád jsme se k tomu vraceli, pořád to bylo téma, které vás neustále přitahovalo. To bylo pro mne překvapení. Už jsme toho k tomu řekli hodně, ale kdybyste to měli oba nějak uzavřít, říct nějakou závěrečnou větu...

S: Když jsem pracoval ještě na Ústavu etiky a religionistiky, což bylo společné pracoviště ČSAV s fakultou, byli jsme s Jirkou spoluorganizátory symposia, to bylo v roce 1992, jmenovalo se to Náboženství v českém myšlení první poloviny 20. století. A tam se setkal náš společný zájem o náboženskou problematiku v jakési institucionální podobě. Pokud si dobře pamatuji, tak pozvání přijali mnozí vynikající představitelé této fakulty. Tam byl profesor Pečman, profesor Kopecký, byli tam protestanští myslitelé jako doktor Šimsa nebo Karel Floss jako katolický myslitel.

A spektrum problémů, o kterých se hovořilo, samo o sobě podle mého soudu svědčí o tom, že filosofie a náboženství je něco, co se vzájemně ovlivňuje a vzájemně potřebuje. Vzájemně se potřebují.

G: Já si myslím, že jsou to vlastně dva jediné ucelené světové a životní názory. Co je svět, co je člověk, jak to všechno vzniklo, kam to směřuje – kde to najdeš jinde než buď v náboženství, nebo ve filosofii. A proto je tady to střetávání –

S: – setkávání –

G: – napřed setkávání, ano, a pak střetávání z různých stanovisek. Náboženství, to je evidentně svět s Bohem a se vším, co to znamená. Filosofie je pokus vyložit svět bez Boha, aby to všechno do sebe vzájemně zapadalo, aby to mělo smysl. Čili je to takový přirozený vztah.

P: Takže souhlasíš s tím Jirkovým názorem, že se filosofie a náboženství navzájem potřebují?

G: Tak samozřejmě, že se dají řešit některé otázky filosofické a nechat náboženství stranou. To záleží, jak tu otázku naformuluji, kam s tím chci dospět, ale v podstatě ten vztah tady vždycky je.

S: Podle mého soudu se potřebují. Je potřeba vědět o druhých. Musíš jim rozumět – a stačí. Vědět o druhých a rozumět druhým.

G: Ale připusťme, že někdo může napsat nějakou etickou úvahu a nechat stranou náboženství.

S: Ale ať to klidně udělá. Není potřeba každý den studovat filosofii i náboženství. Ale hovoříme o filosofii a náboženství obecně. A v tomto ohledu si myslím, že se skutečně potřebují.

Jaká je brněnská katedra filosofie?

P: Dobře, děkuju. Teď už poslední otázka. Dlouho jste působili na této katedře. Myslíte si, že ta katedra má nějaký vlastní rukopis, že je to specifické pracoviště, anebo že je to taková katedra filosofie, jaké jsou i na jiných univerzitách, fakultách?

S: Já mám katedru v sobě poměrně hodně zažitou, protože od té doby, co jsem začal studovat, na mě velmi silně působilo prostředí katedry, které vytvářeli naši učitelé. A to bylo prostředí jakési vstřícnosti. To se mně líbilo, to jsem si odnesl i do svého dalšího života, že když působíš v nějakém prostředí, tak je potřeba, aby to bylo – zase to tak řeknu – kultivované prostředí.

P: Z toho je vidět, že to je pro tebe důležité.

S: To bylo pro mě důležité. Potom, když se podívám dál, jsem měl určitou proluku. Já jsem se odcizil a dělal deset let nějakou jinou práci, ale s fakultou a katedrou jsem byl pořád ve styku, měl jsem pořád nějakou externí přednášku. Myslím, že katedra držela vysoký standard dobrého prostředí, který musí vytvářet jedinci, který musí jedinci cítit a vnímat.

G: Ještě bych zdůraznil, že tady byl velmi otevřený vztah k posluchačům. A ten se potvrzoval taky různými kolektivními výpravami – kam my jsme se společně najezdili! A nikdy tam nevznikly žádné napjaté vztahy nebo nějaké problémy, čili ti posluchači viděli, že je máme rádi. A někdy se na nás obraceli i s osobními záležitostmi a důvěřovali nám.

S: To musím potvrdit, to bylo nádherné.

G: Teď se tak chválíme, že?

P: To můžete.

S: Jinak to nejde, jinak to nejde. *(Smích.)*

G: Byl tady silný osobní vztah jednoho člověka ke všem dalším, věděli jsme o sobě navzájem. Nevím, jak je to teď. Někdy mám dojem, že ti kluci se navzájem moc nestýkají, nemohu to posoudit, protože sem chodím jenom na návštěvy.

A mimochodem, já to dělám proto, že jsem doma sám, a řeknu vám, že být doma sám celé dny – samozřejmě mám vnuky a pravnuky, ale já teď myslím na přátelské

vztahy – je dost těžké, je smutné. My jsme zvyklí mluvit, mluvit, mluvit. Hovořit s někým o tom a o tom – a doma nemám s kým mluvit. A to mně vadí. A musím si vymýšlet všechnu práci sám, a člověk musí něco dělat, aby zvládl to vědomí, že je tam sám, tak si sem někdy jezdím pro úkoly, pro práci. Tedy katedra pořád dává smysl mému bytí. – Seděl jsem na rantlu hrobu mého posledního spolužáka a kladl jsem si otázku, komu je líp, jestli jemu, nebo mně. No a proč jsem si řekl, že mně? Protože pořád ještě vím, co se děje ve světě, a on už neví nic. (*Smích.*)

S: Já jsem měl takovou drobnost k té katedře. Vždycky je důležité, jak tu katedru řídí ten, kdo ji řídí. A pokud si já pamatuji jednotlivé vedoucí katedry, tak to byly osobnosti, které to integrovaly, nádherné osobnosti. Osobnostně skutečně je katedra po dlouhou dobu na pozici vedoucího obsazena skvěle.

P: Já vám moc děkuji, bylo to velice zajímavé povídání.